

Magyar László András: A műember története
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992. 172 old.
(Negyedik dimenzió sorozat)

Az eredet kérdése a kezdetektől élénken foglalkoztatja az embert, s e titkot az alkímia, mágia, kabala, a fizika, kémia és a biológia segítségével igyekezett megfejteni, többek között úgy is, hogy megpróbált magához hasonló lényt teremteni, részesülni vágyott a teremtés művében. Magyar László András könyve a művelődéstörténetnek egy igen érdekes részével, a mitológiában, legendákban és a mesékben megjelenő, ember által létrehozott műember kérdésével foglalkozik.

Az első nagyobb fejezet a mitológiában és mágiában felbukkanó teremtett ember-képet tárgyalja. A szerző ezt azért tartja fontosnak, mert szinte minden teremtésmítosz mesterséges emberalkotási folyamatról számol be. A zsidó-keresztény hagyományban Isten porból-sárból alkotja meg az első embert, Ádámot (Adamah héberül földet jelent). Az asszír-babiloni teremtéstörténetben Marduk isten az ellene lázadt Kingu isten vérével kevert anyagból gyúrta az embereket. A germán hiedelmek szerint Odin, Hönir és Lodur két korhadtt fából hozta létre az első emberpárt. A görög mitológia is különösen kedvelte a sajátos születésformákat. Aphrodité például a Kronosz lenyesett s tengerbe hajított hímtagja által vert habokból született, Athéné pedig Zeusz fejéből pattant ki. A mítosz világában nem csak a természetes ember és a műember alakja keve-

redett össze, hanem maga a természet-ellenes nemzés és születés sem volt elképzelhetetlen. A mitikus hagyomány tehát kellő alapot szolgáltatott a műember-képzetekhez.

A mítoszokban az élettelen anyagból teremtett ember mellett az emberek és démonok, törpék, óriások, szörnyek stb. nászából származó lények is megjelentek. Így például a hagyomány szerint Ciprus szigetét démonok és emberek közös utódai lakták. Jordanes a *De rebus Gothicis* című munkájában arról számol be, hogy Filimor (vagy Folimar) gót őskirály leányait, az alrunákat, démonok csalják lépre s velük nemzik a hunok nemzetiségét. A démoni eredetű emberek képzete még a középkor és a kora újkor századaiban is élénken élt.

A mítoszokban és a mágikus gondolkodásban gyökerező mesterséges vagy nem valódi ember képzetének gazdag bemutatását követően a szerző azt vizsgálja, hogyan próbált az ember saját maga, önállóan műembert létrehozni, azaz a zsidó misztikából származó *gólem*, és a reneszánsz tudományosságban kibontakozó *homunculus* kérdésével foglalkozik. A *gólem* és a *homunculus* természetesen sok vonásban különbözik, mégis kétségtelen köztük a rokonság. Ez a rokonság éppen az e műembereket létrehozó közegek: a zsidó mágia, kabala, és a reneszánsz alkímia, miszticizmus összefonódásával magyarázható.

A zsidó *gólem* (agyagból készített műember) alakja sokféle hagyományból épült fel, kialakult formájában azonban az elszabadult teremtő erő veszélyének szimbólumává vált. A szerző zsidó kabalisztikus írások alapján ismerteti, hogyan kell *gólem*et készíteni. A 12. században élt Wormsi Eleazár leírása szerint a *gólem*készítéshez 2–3 adeplus, azaz szakember, mester szükséges. „Szűz” hegyi földet kell folyóvízben megnedvesíteni, ebből sarat kell dagasztani, majd a sárból kell összegyúrní a *gólem*testet. Ezután a 3. vagy 4. századból származó kabalisztikus mű, a *Széfér Jecirah* (Teremtés Könyve) 221 hármasetű-kombinációját kell kimondani úgy, hogy mindegyiket egy-egy magánhangzóval tetragrammá, négybetűs szóvá kell alakítani. Mire az adeplusok befejezik mondókájukat és kimondják Isten valódi nevét, az agyagember életre kel. Bizonyos sorrend után férfi, más sorrend hatására női *gólem* születik. Ha visszafelé mondják el ugyanezt a hangsort (számsort), a *gólem* elpusztul. A korai zsidó hagyományban a *gólem*teremtésnek semmi más célja nem volt, mint az adeplus mivolt bizonyítása és az istennev erejének demonstrálása, hiszen soha nincs szó arról, hogy bárki, bármelyik *gólem*et praktikus célokra használta volna.

Míg a *gólem* az elszabadult teremtő erő veszélyét szimbolizálta, a reneszánsz korában ismertté váló *homunculus* kifejezetten praktikus célból készült, funkciója a „Nagy Művelten”, az aranycsinálásban való segédkezés volt, a megzabolázott teremtő erőt jelképezte. A *homunculus* nem más, mint mesterségesen, mégpedig nem egyszerűen agyagmegformálással, hanem kémiai úton előállított műember. Először a gö-

rög őskímista, Zoszimosz *Kheirok-méta* (Kézművek) című művében bukkan fel a 3. század végén. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy az alkímia fő célja nem az aranycsinálás volt, hanem a teremtés művének megismétlése, amelyhez nélkülözhetetlen lett a fémek átalakításának az ismerete. A *homunculus* „karrierjét” Zoszimosz jelképeinek teljes félreértése alapozta meg, de majd csak az antikvitást újra felfedező reneszánsz időszakában. A keresztény középkorban a teológusok szerint súlyos bűnnek minősült a teremtés művének megismétlésére tett kísérlet, így az alkímia hosszú ideig (mint általában az antik tudományosság egésze) csak az iszlám területeken virágzott. Ezekben az évszázadokban arab, vagy arabul író szír, zsidó, perzsa stb. szerzők munkáiban fordult elő a *homunculus*. A középkori hagyomány szerint az első tudós nyugati alkímista, akinek élő *homunculus* sikerült előállítania, a katalán származású, hányatott sorsú orvos, Arnaldus Villanovanus (1235–1311) volt, de hasonló hiedelmek éltek Rogerius Baconnal (1214–1294) kapcsolatban is. A *homunculus* Európában az újkor első századában az orvostudomány egyik legnagyobb hatású, legkéteesebb hírű és leghosszabb nevű alakja, Aureolus Theophrastus Paracelsus Bombastus von Hohenheim (1491–1541) tette közismertté. (Ő készített először kémiai eljárással gyógyszereket.) Paracelsus részletesen megadta a *homunculus*gyártás receptjét: „... először is egy férfi spermáját, zárt üvegedényben, lótrágyában tartva ... meg kell rohasztani negyven napon át vagy egészen addig, amíg életre nem kel és amíg meg nem mozdul és föl nem emelkedik ... ennyi idő múltán ugyanis, bizonyos mértékig, már olyan-

ná válik, mint egy ember, csak éppen még átlátszó és nincsen még teste, ezután pedig nap mint nap az emberi vér arkánumával (csodaszerével) kell gondosan táplálni és növelni a 40. hétig. (...) Ennek a lénynek homunculus a neve ... s minden titkos és rejtett dolognak tudói ők: mindazt ismerik, amit a többi ember nem ismerhet." A homunculus tehát éppen ebben a tekintetben különbözik leginkább a gólemtől: gyakorlati haszna és célja van, tudását és szellemi erejét használja föl előállítója. Az ember kémiai úton történő előállításának kísérleténél elsősorban a vért, spermát, vizeletet használták alapanyagként. A homunculus máig is meglévő „hírnevét” nem annyira az okkultista, alkimista teóriáknak és kísérleteknek köszönhetné, hanem annak, hogy Goethe *Faust*-ja révén bekerült a világirodalmi hősök sorába.

A gólem és a homunculus bemutatása után a könyv a valódi műemberekkel, a mesterséges megtermékenyítés és a lombikbébi kérdésével foglalkozik. Rámutat arra, hogy a mesterséges megtermékenyítés előfeltételét a keresztény teológiai aggályokon való felülemelkedés jelentette, hiszen a keresztény kultúrnak az élet eredetét magyarázó mindhárom fő embriológiai elmélete (az *infuzionizmus*, a *kreacionizmus* és a *traducianizmus*) élesen szembenáll mindenféle művi beavatkozással. A szerző egyúttal azt is bemutatja, hogy a magátvitellel történő mesterséges megtermékenyítés motívuma már az i.e.2. században élt Apollodórosznál megjelent: Héphasztosz, a sánta kovácsisten szerelmes lett Pallasz Athénébe, aki azonban mindig visszautasította. Héphasztosz megpróbálta megerőszkölni az istennőt, de kudarcot vallott, magva Athéné combjára lövellt. Az istennő egy

gyapjúronggyal letörölte, s a rongyot lehajította az Olümposzról, amely éppen a kitárt combokkal alvó Gaia (Földanya) ölébe hullt, aki így megtermékenyült, s kilenc hónapra megszülte a félkígyófélelmer Erikhtonoszt. A démonok által művelt ondóátvitel a középkori incubus-irodalomban is gyakran felbukkant.

A méhen kívüli mesterséges megtermékenyítés, az első sikeres lombikbébi-előállítás 1978-ban történt, de mesterséges körülmények közt emberi lény még teljesen soha sem fejlődött ki. Huxley és Diderot rémálma tehát eddig még nem vált valóra, sem pedig a sejtsarjlesztással tetszőleges mennyiségben, a prototípus tökéletes hasonmásaként gyártott ún. klónozott ember.

A szerző röviden kitér az ember-tenyésztés kérdésére is, bemutatva azt, hogy ez az ötlet nem a 19–20. századi fajelméletekkel született meg, hanem igen régi múlttal rendelkezik, már Plátón: *Az állam* című művében megjelent: „... a legkiválóbb férfiaknak és nőknek minél gyakrabban kell közöszlőniük, a legsilányabbaknak pedig épp ellenkezőleg; s az előbbieket gyermekeiket fel kell nevelni, az utóbbiakét azonban nem, ha azt akarjuk, hogy a nyáj a legegészségesebb legyen ...”

A könyv utolsó előtti fejezete a mechanikus műemberek történetével foglalkozik. A hagyomány szerint már az ókorban készítettek gőz-, hőenergiával, hidraulikával stb. működő szerkezeteket, ezek lényegében mechanikus játékok voltak. A 9–12. századi arab világ híres automatakészítői (Ahmed Musza és Hasszán Musza) ezt a hagyományt folytatták. Európában állítólag Virgilius nápolyi püspök, Albertus Magnus és Rogerius Bacon kísérletezett mechanikus szerkezetekkel. Az ókorban

s még inkább a középkorban, egészen a 16. század végéig, a mechanika éppúgy a mágia része volt, mint a kémia vagy a fizika. A 18. században eluralkodó racionális, természettudományos világkép magát az embert is bőr- és húsalkatrészekből álló gépezetnek tekintette. Nem véletlen, hogy — éppen e szemlélet hatására — ebben a korszakban készítik a legjobb (elsősorban zenélő) mechanikus műembereket, androidokat. (A sci-fi irodalom hatására az „androide” szó alatt általában szintetikus műembert értenek, noha az eredeti jelentése nem ez volt!) A mozgó vagy zenélő androidok mellett a 18. században nagy divatja kelt a beszélő szerkezeteknek is. 1779-ben a Szentpétervári Akadémia például pályázatot írt ki beszélő gép gyártására, amelyre a magyar Kempelen Farkas is benevezett. A tudományos-

technikai forradalmak megteremtették a műemberek új nemzedékét, az emberutánzatok, a robotok előállításának felteleteit. Az első robotok egyikét R.J. Wensley amerikai mérnök készítette 1927-ben. Az ember alakú robotok képzete azonban nem a valóságban, hanem alapvetően az irodalom és a film területén vált uralkodóvá.

Könyve legvégén a szerző röviden kitekint az irodalomban és a művészetekben megjelenő műember alakjára, egészen a legújabb alkotásokig, hiszen a szándékaikban is gonosz, önállóan cselekvő, kontroll nélküli androidok, műemberek is megjelentek a második világháború utáni sci-fi irodalomban.

Pósán László

Olaf Groehler: *Selbstmörderische Allianz. Deutsch-russische Militärbeziehungen 1920–1941.*

Berlin, Vision Verlag, 1992. 208 old.

A szélesebb magyar olvasóközönség előtt a légiháborúk történetével foglalkozó művéről ismert szerző legújabb könyvében olyan témát dolgoz fel katonai és diplomáciai levéltárak anyagainak, valamint memoároknak a segítségével, amelyről magyar nyelven ugyancsak egy visszaemlékezésből meríthetünk — az általánosságokon túlmutató — konkrét tényeket (Walter Schellenberg emlékiratai. Ford.: Harsányi Zoltán. Bp. 1989).

Ez a könyv a két világháború közötti német-szovjet katonai kapcsolatok eredetével, katonai és külpolitikai motívációival és következményeivel, valamint a második világháború első szakaszának egyes eseményeire gyakorolt hatásaival foglalkozik. Értékéhez jelentősen hozzájárul gazdag képanyaga. A képek egy része publikálatlan, más része 1939 őszén a német sajtóban jelent meg abból a célból, hogy a hazai és a nyu-